

LA (SUR)PRISE DE GAND: LOUIS XIV BEZET GENT ONVERHOEDS (1678-1679)

Laten we aanvangen met wat voorgeschiedenis.

1648: de Vrede van Munster wordt getekend tussen Spanjaarden en "Hollanders". De koning van Spanje erkent de "Verenigde Nederlandse Provinciën" (kortweg de Nederlandse Republiek) als vrije en soevereine landen. Elke partij mag het gebied behouden dat zij op dat moment bezit, zowel in Brabant, Vlaanderen en Limburg als in Oost- en West-Indië. Dat betekent dat de Hollanders voortaan in vrede leven met Spanje en dus ook met de Zuidelijke Spaanse Nederlanden. Frankrijk had echter geen vrede gesloten met Spanje en voor de Zuidelijke Spaanse Nederlanden duurt de oorlog met Frankrijk dan ook voort tot 1659. De Vrede van de Pyreneeën tussen Frankrijk en Spanje laat Vlaanderen wat op adem komen maar plant reeds het zaad om een nieuwe oorlog te doen ontkiemen. Louis XIV huwt namelijk bij overeenkomst met Maria Theresia, een dochter uit het eerste huwelijk van de Spaanse koning Filips IV. In 1667-1668 breekt de Devolutieoorlog uit tussen Frankrijk en Spanje. Louis XIV wil graag de Zuidelijke Nederlanden veroveren. Hij beroept zich daarbij op het devolutierecht dat voorkomt in enkele delen van Vlaanderen en Brabant en inhoudt dat alleen de kinderen uit een eerste huwelijk bij de erfenis recht hebben op goederen tijdens dat huwelijk verworven. Dit is het geval met de Zuidelijke Nederlanden die in 1621, tijdens het eerste huwelijk van Filips IV, weer aan Spanje toegekomen zijn door de dood van Albrecht van Oostenrijk. Daarom heeft, volgens Louis XIV, zijn echtgenote Maria Theresia recht op de Zuidelijke Nederlanden en niet Karel II, die geboren is uit het tweede huwelijk.

1672-1678: er breekt weer oorlog uit tussen Frankrijk en de Nederlandse Republiek. In mei en juni 1672 trekt het Franse leger van Charleroi langs de Maas op naar het oosten van de Republiek. De Fransen zijn met zo'n 120.000 man. Hun aanvoerders zijn Luxembourg, Condé en Turenne. Maastricht wordt belegerd. Op 12 juni trekken de Fransen over de Rijn ten oosten van Nijmegen. Willem III trekt zich achter de waterlinie terug. Op 21 juni 1672 valt Utrecht. Van daar uit zendt Louis XIV zeer harde vredesvoorwaarden aan de Staten-Generaal van de Republiek. Stadhouders Willem III en de Staten-Generaal weigeren de vredesvoorwaarden. Ondertussen brengt de stadhouder het Hollandse leger op oorlogsterkte. De Fransen kunnen onvoldoende gebruik maken van hun numerieke overwicht omdat zij veel steden bezet houden. Louis XIV keert terug naar Frankrijk en laat het opperbevel over aan Luxembourg. Aan het eind van 1673 neemt Willem III Bonn in. Door het verlies van dit arsenaal moeten de Fransen de noordelijke Nederlanden ontruimen vooral omdat de stadhouder nu contact gemaakt heeft met de keizerlijke troepen. Wèl is Maastricht intussen in Franse handen geraakt. Tot zijn grote ergernis verneemt

Louis XIV, in 1677, dat de prins van Oranje, stadhouder van de Verenigde Nederlandse Provinciën, zal huwen met Mary Stuart, de oudste dochter van de hertog van York. Mary is de erfgename van de Britse kroon. Op die manier wordt Oranje toekomstig koning van Engeland onder de naam William III. Dat is teveel voor de Zonnekoning. Hij besluit een grote slag te slaan vooraleer de Hollands-Engelse alliantie zich kan ontplooiën. Het is een eer voor Gent dat in de gedachtengang van de koning deze grote slag de inneming van Gent moet zijn, "la capitale même, la tête et le coeur de la Flandre", een zeer goed versterkte stad, zelf beschermd door andere versterkte steden en berucht om haar militaire verleden. Een dergelijke verovering zou de reputatie van zijn troepen ten goede komen en de vijand vrees aanjagen. Gent bezitten betekent immers Vlaanderen beheersen zoals het verleden meermaals heeft aangetoond. Om zijn plan te doen slagen verplicht hij de vijand zijn troepen te verspreiden door Saint-Ghislain in Henegouwen aan te vallen, militaire posten in de omgeving van Mons te bezetten en Ieper te omsingelen. De vijand trapt erin. Alleen de hertog Villa-Hermosa, gouverneur-generaal van de Spaanse Nederlanden, voelt de dreiging van een Gentse inneming aan. Hij houdt niet op aan de Staten-Generaal en aan de prins van Oranje hulp voor Gent te vragen. De stadhouder gelooft echter niet dat de Fransen het sterke Gent zullen durven aanvalen en geeft geen militaire steun. Erger nog, gans de ruitery die te Gent aanwezig is wordt naar het omsingelde Ieper gezonden.

Te Gent blijven nu nog nauwelijks 500 man achter onder bevel van don Francisco de Pardo, gouverneur van Gent en van het Spanjaardenkasteel. Op bevel van de Franse koning moet maarschalk d'Humières zich met zijn manschappen naar Douai begeven tussen 21 en 22 februari. De uitgetrokken troepenmacht voor het Gentse avontuur bedraagt 67 bataljons voetvolk en 84 escadrons paardenvolk. Het geheime startsein om naar Gent op te rukken valt op 27 februari 1678. Op 28 februari staan de Fransen al om 9 uur 's morgens in Doornik (Douai-Doornik = ca. 40 km). Zij horen de vijandelijke kanonnen die vanuit Mons volop bezig zijn met het beschieten van de Franse omsingelaars die de aandacht moeten afleiden van de naar Gent oprukkende troepen.

In de nacht van 28 februari op 1 maart bereiken de Fransen Oudenaarde (Doornik-Oudenaarde = 37 km). Op 1 maart verzamelen zich rond Oudenaarde 12.000 ruiters en op 2 maart 48 Franse bataljons. Op 3 maart volgen de overige 19 bataljons. Zoals gepland en totaal onverhoeds verschijnt maarschalk d'Humières dan plots voor de Gentse stadswallen op 3 maart 1678 met zijn voorhoede van 12.000 ruiters (Oudenaarde-Gent = 28 km). Het verschrikt antwoord van Gent: onmiddellijk de periferie van de stad zoveel mogelijk onder water zetten. Vliegenvlug vrijwilligers optrommelen om de stadsversterkingen tussen de Heuvelpoort en de Kortrijksepoort te versterken. De stadsmagistraat kondigt af dat al wie toestemt om gedurende 24 uren aan de stadsversterkingen te werken "... vier jaer van wacht, accys (accijns) en alle andere stadslasten souden vry syn...". De brouwers, vleeshouwers, visverkopers en

vrije schippers zenden al hun neringleden naar het bedreigde stadsdeel en werven vrijwilligers aan tegen 12 schellingen per dag. De schippers bezetten onmiddellijk het "Oraignenbolwerck" en het "Gravenbolwerck", de gevaarlijkste verdedigingsposten. Omdat het overal elders onder water staat concentreren de Fransen zich namelijk op de drie bolwerken tussen de Heuvelpoort en de Kortrijksepoort, het zwakste punt van de stad. Zij kamperen nabij de Kortrijksesteenweg in het gehucht "Zieklien". De Zonnekoning is vanaf 4 maart in hoogst eigen persoon bij het beleg van Gent aanwezig. Zijn verblijfplaats wordt het Verloren Broodhof aan de Hundelgemsesteenweg te Merelbeke. Maarschalk d'Humières omsingelt de stad op 4 maart van zodra zijn 67 bataljons voetvolk gearriveerd zijn. Hij richt zijn eigen kamp in tussen de twee armen van de Schelde (Markies d'Humières is maarschalk van Frankrijk, kapitein van honderd edellieden aan het hof van de Zonnekoning, gouverneur en luitenant-generaal van Louis XIV in de provincie Vlaanderen en gouverneur van de stad en de citadel van Rijsel, tevens Frans generaal). Hij beveelt maarschalk Luxembourg de ruimte tussen de Durme en de Sassevaart te bezetten. Maarschalk Schomberg bezet het gebied tussen Schelde en Durme. Maarschalk Lorges neemt het terrein tussen Brugse Vaart en Leie voor zijn rekening. De graaf van Monlévrier plaatst zijn manschappen tussen Leie en Schelde en de markies van Cannes bewaakt de zone tussen de Brugse Vaart en de Sassevaart. Vauban, de beroemde militaire bouwheer, leidt de belegeringswerken en Durmer beveelt de artillerie. De 5de maart is er reeds een loopgraaf voltooid tussen de Leie aan de Petercellepoort en de Schelde aan Ter Platen. De 6de en 7de maart wordt de loopgraaf vooruit geschoven tot aan de palissade van de buitenwal van de vestinggracht die reeds door de Gentse verdediging is verlaten bij gebrek aan manschappen. De verdediging heeft zich teruggetrokken tot in de 3 aarden "halve manen" die het niet overstroombaar land verdedigbaar moeten maken. Louis XIV had bij het opstellen van zijn strategie gedacht dat bij een dergelijke machtsontplooiing Gent, met zijn klein achterblijvend garnizoen, onmiddellijk zou gecapituleerd hebben maar dat blijkt tijdelijk een misrekening te zijn. De burgers, die hulp van buiten de stad verwachten zijn er immers ook nog. "...actum in het College van Gent den 8sten Maarte 1678, ten zes ure in den avond, present schepenen van beide de banken: den zelven dage ende ure is geresolveert (besloten) de burgherye te animeren (aan te sporen) tot eene goede defentie van deze stadt alsnu belegert ende by soo verre dat den vyandt quame te doene assauten (aanvallen) op de halfve manen ofte bollwercken ghelegghen tusschen de Peterselie (Kortrijksepoort) ende Heuverpoorte (Heuvelpoort) ende eene van diere (bolwerken) quaeme te emporteeren (ingenomen zou worden) dat in sulcken gevalle de chammade ofte appel (tromsignaal als teken dat men zich wil overgeven) geslegghen sal worden...". Gent is niet van plan zich zomaar zonder slag of stoot gewonnen te geven. Er moet op zijn minst blijk van trouw aan Spanje gegeven worden. In de nacht van 8 op 9 maart begint de Franse artillerie de stad te bombarderen

om de bevolking te demoraliseren. Vooral het Sint-Pieterskwartier moet veel incasseren: "...den 6 (uur) smorgens heeft eerst begonst te spelen de battery van Monsieur de Mey by de Heuverpoorte met seven stucken (kanon) waarmede de batterye van de stadt, genaempt de Catte, geheel wirt omverre geschoten ende alsoo het geschut aldaer niet meer en coste schieten, soo hebben tsy op gewon boven op de voorseyde Heuverpoorte die datelyk wirt geruineert van den voornoemden seven stucken, want sy stonden geheel by deselve poorte en namen in het Zeghel fort. Den 8 (maart) deden sy eenen assaut (aanval) met 20.000 mannen van 8 1/2 uren snavens tot den 8 uren smorghens tusschen de Percelle en de Heuverpoorte ende hebben een batterye gemaect op het voornoemde Zeghel fort, geschoten met mortieren, bomben ende carcassen, synde eene nieuwe inventie..." (een ijzeren karkas blijft over wanneer een zeker soort brandkogel opgebrand is). In dezelfde nacht van 8 op 9 maart nemen de Fransen twee van de drie halve manen stormenderhand in. De verdedigers worden ofwel in het gevecht gedood ofwel gevangen genomen. De Spaanse gouverneur capituleert en trekt zijn garnizoen terug in het Spanjaardenkasteel. Ten voorseyde 7 uren smorghens der 9ste Marty 1678 wirt het appel geslaghen (tromsignaal tot overgave), hebbende de twee halfve maenen met vechtender handt innegenomen ende maer 400 mannen soldaeten in de stadt gehadt. De burgers hebben hun beste gedaen ende tot 12 s.gr. daeghs gegeven aen die wilden dienen voor volontaire ende in de buyten wercken gaen vechten. D'abdye van Sinte Peeters ende vele huysen syn seer gebroken geweest door de canon cogels ende bomben, gelyck oock het clooster van Sinte Agneeten...". Na zo'n verschrikkelijk angstaanjagende nacht zijn de Gentse burgers natuurlijk onder de indruk. De magistraat besluit dan ook geen verder bloed meer te laten vergieten en wil onderhandelingen starten met de Franse koning. Triestige verliezenbalans van het voorbije gevecht: onder de Gentenaars 67 doden, 151 gewonden, 41 gevangenen. De Fransen tellen 40 doden en een 100-tal gewonden. De eerste die bij de Fransen gaat mouwvegen om de stad voorts te sparen is de Gentse bisschop. Onmiddellijk na het tromsignaal tot overgave, om 7 uur 's morgens van 9 maart zegt hij vleiend tegen d'Humières: "...je vous prie d'assurer le Roy de ma fidélité et de mon obéissance...". De bisschop wil Sa Majesté persoonlijk zijn eerbied gaan betuigen. De maarschalk schrijft 2 uur later aan de koning dat hij het raadzaam vindt: "...pour savoir ses intentions...". Na de bisschop, François van Hoorenbeke, komen de hoogbaljuw, Jean-Baptiste della Faille, en de Gentse edellieden eveneens bij d'Humières. Wie echter stoutmoedig afwezig blijft is de Gentse magistraat. De maarschalk verdenkt een zekere "fripon" Van Velde ervan dit bekokstoofd te hebben ten einde de Spanjaarden te vriend te blijven. Gedurende de belegering zijn de Fransen allesbehalve hoffelijk tegen de plattelandbewoners in de omgeving. Dorpen zoals Bellem, Vinkt, Deurle, Landegem, Merendree, Hansbeke, Haaltert, Lotenhulle, Bachte, Sint-Denijs en Latem worden volledig platgebrand. In de nacht van 10 op 11 maart is er een loopgraaf voltooid tot aan de palissade

van de vestinggracht rond het Spanjaardenkasteel. De loopgraaf wordt gegraven langs de stadszijde. Na een aanval slaat de verdediging van het Spanjaardenkasteel de trom tot overgave en de capitulatie van het garnizoen wordt op 11 maart om middernacht getekend. Tegen een overmacht van een leger van 80.000 man is niemand opgewassen.

Frankrijk juicht. Zowel de Franse koningin als Madame de Montespan worden om middernacht wakker gemaakt om het goede nieuws te aanhoren. De dag na de inneming van Gent vertrekt Louis XIV met zijn hof naar Ieper. (Jean Racine en zijn vriend Nicolas Boileau maken deel uit van zijn gevolg. In 1677 had de Zonnekoning beiden benoemd tot koninklijk geschiedschrijver. Spijtig voor de Gentse geschiedenis is hun werk niet bewaard gebleven. Het handschrift ging in 1726 bij een brand verloren.)

De bezettingstroepen die in Gent achterblijven bestaan uit 27 bataljons en 40 escadrons onder het bevel van gouverneur Montbron. Deze installeert zich in het Hof van Wacken op de Poel. Het burgerlijk gezag neemt Michel Le Pelletier de Souzy op zich. Hij wordt commissaris van de Franse Raad van State die feitelijk bestuur voert over de provincie Vlaanderen inzake justitie, openbare orde en financiën. Het capitulatieverdrag tussen de schepenen van Gent en de Franse koning spreekt noch over de Staten van Vlaanderen, noch over de Vlaamse Raad van State. Op 12 maart verlaten deze instanties Gent om zich te herenigen in het stadhuis van Brugge. Zij blijven gedurende heel de bezetting onder het gezag staan van Villa-Hermosa. De vele Franse militairen nu onderdak verschaffen stelt uiteraard een aantal problemen en geeft aanleiding tot vele onderhandelingen tussen magistraat en Franse gezagsdragers. Artikel 59 van het capitulatieverdrag stipuleerde namelijk dat alle Gentenaars vrijgesteld waren om in hun huizen soldaten te logeren. Nochtans stelt deze clause de magistraat niet vrij van de verplichting de soldaten ergens te huisvesten. Op 14 maart wordt een akkoord bereikt en de soldaten krijgen volgende gebouwen ter hunner beschikking: de lokalen van de drie schuttersgilden, de weverskapel, het Pesthuis, de Sint-Veerlekerk, het Prinsenhof en het Sint-Jacobsgodshuis. Omdat deze lokalen uiteindelijk ontoereikend zijn besluiten de schepenen op 18 maart om de bewoners van "kleine huizekens" elders onderdak te verschaffen opdat weer een groot aantal soldaten niet meer op straat zou moeten slapen. Bovendien moeten de dekens van de gebuurten alle leegstaande huizen in hun gebuurte melden en ter beschikking stellen. Le Pelletier stelt op 20 april 1678 aan François Le Tellier, markies de Louvois, minister van oorlog, voor om Gent kazernes te laten bouwen voor een groot aantal nog altijd op straat slappende Fransen. Na een paar fiscale kunstgrepen brengt de toewijzing van de fiscale pachten op 19 april namelijk méér op dan voor de bezetting en suggereert dat de stad nu fondsen vrij heeft voor het oprichten van kazernes. Le Pelletier heeft zijn oog ondermeer laten vallen op Ekkergerm, een nog grotere ruimte in de stad, waar hij 2.000 man kwijt zou kunnen. Intussen zijn er vrijwilligers die soldaten in hun huis opnemen tegen betaling door de stad: 5

schellingen groot per maand voor een man zonder paard en 8 schellingen groot voor een ruiter met paard. Veel Hollandse regenten weigeren inmiddels nog langer geld uit te geven aan een oorlog waarvan zij het belang niet inzien. Na de val van Gent zijn zij trouwens bang geworden dat Frankrijk opnieuw op Hollandse bodem raakt. Door hun invloed op Willem III, gelukkig voor Gent, komt tijdig de "Separate vrede van Holland met Frankrijk te Nijmegen" op 10 augustus 1678. Op 17 september volgt de vrede tussen Frankrijk en de Spaanse koning. De Hollandse bondgenoten, Spanje en de keizer van het Heilig Roomse Rijk, voelen zich verraden omdat zij nu gedwongen zijn ongunstige voorwaarden te accepteren. Zo behoudt Louis XIV ten nadele van Spanje Franche-Comté, gelegen naast Bourgogne, Valenciennes, Kamerijk en Sint-Omaars. "Voor 't zelfde geld" ware Gent tot op vandaag Frans gebleven! Blijkbaar is het, gelukkig voor ons, alleen Louis' bedoeling geweest Holland angst aan te jagen met zijn "(sur)prise de Gand" en hij is er nog in geslaagd ook. De koning van Spanje is echter ook een sloeber en haast zich niet de vrede te ratificeren. Tot zolang blijft Gent met de Fransen opgescheept zitten. Het is pas op 19 december 1678, om 10 uur 's morgens, dat te Brussel een Franse koerier uit Nijmegen toekomt. Hij is op weg naar Parijs met de geratificeerde vrede. Gents Franse gouverneur Montbron schrijft op 22 december aan zijn minister van oorlog de Louvois: "...gelieve er rekening mee te houden, dat wanneer het vriest, er meer tijd nodig is voor de evacuatie van Gent dan normaal... de kanonnen van Gent hebben geen affuiten om te velde te vervoeren... scheepvaart is dan moeilijk...". Op 25 december maakt de Franse gouverneur de ontvangstmelding bekend van een ministeriële en koninklijke brief "pour remettre Gand et le fort rouge aux Espagnols", en op 29 december ordonneert Villa-Hermosa de bekendmaking van de ratificatie van de Vrede van Nijmegen. Pas op 4 januari 1679 volgt de plechtige proclamatie aan het Gentse publiek. De Fransen wachten nu zagezegd op de dooi om met hun schepen naar Menen te kunnen varen maar misbruiken de vorst om nog wat achterstallige belastingen, onder Frans regime verkregen, los te weken. Er komt een verdrag na veel woordenwisselingen en op 28 februari 1679 beginnen de Fransen eindelijk op te breken. De Vrije Schippers mogen het ijs in de Leie breken en 10 van hun schepen met Franse bagage laden. De vreugde wordt openbaar getoond: pektonnen verlichten de draak op het Belfort, het stadhuis en de woning van de Franse gouverneur. Hij had er voor gezorgd dat zijn troepen netjes vertrokken waren en werd hiervoor bedankt door de schepenen met 207,5 liter van de beste wijn en 400 pond tournoois.

Ronald DE BUCK

BIBLIOGRAPHIE

NEVE J.E., Gand sous l'occupation de Louis XIV, 1678-1679, 1701-1706, 1708, Gand, 1929.